

HİNDİSTAN'DA TÜRKLÜK MÜSLÜMAN TÜRK İMPARATORLARI HÜMÂYÛN ŞAH

Oktay KAAAN*
Transkripsiyon: Bilal KOÇ**

Pederinin vefatından sonra Hümâyûn Şah Hint İmparatorluğu taht ve tacına bi-hakkın varis olmuştu. Kendisinin üç kardeşi vardı. Birincisi Kâbil, Kandahar, Bâmyân vali-i umûmisi Kamran Mirza, ikincisi Prens Hindal, üçüncüsü Prens Mirza Askerî idi.

Kamran Mirza, pederinin rahatsızlığını işitir işitmez onu görmek bahanesiyle maiyetindeki bilcümle kuvâ-yı askeriyye ile Kâbil'den Hindistan'a doğru azimete karar vermiş ve Hint hududuna muvasalat etmeden evvel Babür Şah'ın vefatını haber alarak, Hindistan'ın hudud-ı şimaliyyesini teşkil eden Pencâp eyaletini zapta kalkışmıştı. Bunu gören Hümâyûn, bu teşebbüsün yeni saltanatına mühim bir darbe olacağını tahmin etmiş olduğundan, kardeşini müsâlemetkârane bir suret de vazgeçirmek için Pencâp ve Sind eyaletlerini onun evvelce hükümran olduğu eyaletlere zamîme olarak bahşetti. Bu siyasî tedbir ile Hindistan afetinin önünü alıyordu. Diğer kardeşlerinin gönüllerini yapmış olmak ve onları da saltanat dâ'iyyesinden alıkoymak için Senbel eyaleti valiliğini Prens Hindal'a vermiş ve Mivât eyaletine de küçük kardeşi olan Mirza Askerî'yi vali olarak nasb etmişti.

Hümâyûn kendi rızasıyla elden çıkarmış olduğu memleketleri Hindistan'ın sair vilayetlerinde müstakil yaşayan Râcâların ülkesiyle telafi etmek istedi. Pederinin askerini de bu yeni fütûhat için kâfi görüyordu.

Hâlbuki Hümâyûn bidayet-i saltanatında pek büyük bir hata işlemişti. Ahalisi daha cengâver olan ülkeleri kendi kardeşlerine terk etmiş olduğundan,

* Bilgi Mecmuası Yazarı, mezkûr makalesinin künyesi şöyledir. Oktay Kaan, "Hindistan'da Türklük Müslüman Türk İmparatorları, Hümâyûn Şah", Bilgi Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1330, C. II, S. 7, s. 717-732.

** Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. bilalkoc@gazi.edu.tr

ileride onlardan kuvâ-yı imdâdiyye ve askeriyye alamayacaktı. Râcâlarla harbe girişir girişmez, vaktiyle Babür Şah tarafından mağlup edilmiş olan Afgan kumandanları, evvelce Dehlî'de icrâ-yı hükmeden Şah İbrahim Lodi'nin torunu Sultan İskender'in mahdumu Mahmud Han'ın etrafına toplandılar. Gasp edilen hükümetini istirdâda teşvik, kendisine her türlü muavenet de bulunacaklarını vaat ettiler. Dâhilî muharebe ve fütûhat ile meşgul olan Hümâyûn Şah'ın başına mühim bir gaile çıktı. Az bir müddet içinde Cûnpûr vilayetini istila ettiler, Çünâr kasabasıyla Benâres'e doğru isyan kolu uzandı. Çünâr kasabasının hâkimi Şir Han namında bir Afganlı idi. Fırsatı ganimet sayarak kendisini vali bırakmak şartıyla asilerle bir muahede akdetti ve teslim oldu.

Diğer taraftan Afganlılar'ın kıyam ve isyanını haber alan Gücerât hâkimi Bahadır Şah gasp edilen arazisini tekrar ele geçirmek hülyasına düşmüş, ilân-ı isyan etmişti.

Çünâr hâkimi Şir Han'ın tedibi için asker sevk etmiş olan Hümâyûn, Bahadır Şah'ın da isyanını haber alınca, askerî kuvvetlere karşı da ihtiyacının arttığını göz önüne getirerek Şir Han ile muharebeden vazgeçti. Mumailayhin oğlu Kutub Han'ı beş yüz süvari ile beraber nezdine rehin almak suretiyle işi sulha bağladı. Bahadır Şah'a karşı kuvvetli bir ordu sevkini bu suretle temin etmiş oluyordu. İptida Bahadır'ın yanına iltica eden Muhammed Zaman Mirza'nın teslimini talep etmekle işe başladı.

Bu adam Sultan Hüseyin Mirza'nın oğlu ve Hümâyûn Şah'ın en yakın akrabalarından idi, gözünü Hint İmparatorluğu'na dikmiş olduğundan, Hümâyûn Şah'ı mağlup etmek hülyasıyla Çağatay ümerâsıyla birleşmiş, Hint üzerine akınlar yapmak istiyordu. Hümâyûn Şah onu etbâıyla beraber Biyâne kalesinde hapsedmişti. İşte Muhammed Zaman buradan muhafazasına memur olanları bir takım vaatlerle aldatarak firar etmiş ve Hümâyûn'a karşı isyan eden Bahadır Şah'a iltihak eylemişti.

سندستاندہ تورک ایمپراطور لری
ہمایون شاہ

Gücerât Hükümdarı bu talebe -Malva vilayetini zapt ederek Gücerât'a ilhak etmiş ve Birâr, Handis, Ahmednagar Râcâları ile hafî bir muahede yapmış olduğundan- bir müstakbel Hint Hükümdarı gururuyla şiddetli bir cevab-ı red verdi ve mukavemete hazırlandı.

Hümâyun Şah'ı 1530 sene-i mesihyyesinin 27 Kânun-ı evvel tarihinde pederi vefat etmiş, kendisi irsen ve istihkâken Hint tahtına sahip olmuş bulunmasına rağmen saltanatının ilanı akâbinde işte böyle birçok gaileler karşılamış ve nâ-mütenâhî bir harp ve cidal sahasına atmıştı.

Binaenaleyh iptida payitahtı olan Dehlî şehrini bütün muhtemel hücumlardan emin ve masun bulundurmak için çare düşündü. Hacena nehrinin

kenarında Din-penâh adını koyduğu pek metin bir kale bu düşüncesinin mahsulü oldu. Kendilerine itimadı olan kumandanlarına kale ve payitahtını da emanet etti. Maiyetindeki askerle Sârengpûr'a doğruldu. Bahadır Şah ile harp edecekti. Bahadır Şah ise o sıralarda Çitor kasabasını elde etmiş, askerini orada tahşîd eylemişti. Her iki kuvvet Mandesûr mevkiinde karşılaştılar.

Bahadır Şah'ın yalnız topları ve topçuları Hümâyûn'un kuvvetine tefevvuk ediyordu. Çünkü ordusunda topçuluk edenler, Portekiz'den vaktiyle alınan esirler, kumandanları ise, Rûmî Han isminde İstanbullu bir zat idi. Bahadır bundan çok istifade etti. Toplarını yüksek bir mevkie yerleştirerek Hümâyûn'un askerini top menziline kadar celbe çalışıyordu. Hümâyûn Şah da bunu anladı. Askerini top menziline uzaklaştırarak, Bahadır'ın ordugâhını hakikî bir muhasara altına almakla iktifâ etti. Muhasara devam ettikçe, Bahadır Şah'ın malzeme ve erzakı tükenmeye başlamıştı. Nihayet felaketin yaklaştığını hissettiği bir gece yarısı, kimseye sezdirilmeksizin, en ziyade itimat gösterdiği bazı adamlar ile Mandu kasabasının kalesine iltica etti. Ertesi sabah, hükümdarlarının firarından haberdar olan ordu da gayr-i muntazam bir suret de dağılmışlardı. Hümâyûn Şah takip etti. Mandu'yu muhasara altına aldı. Bir gece Hümâyûn'un askerlerini kale duvarından yukarı çıkarmaya teşvik ettiğini işiten Bahadır Şah yanına bütün servetini, kıymetli mücevherlerini aldı. Kalenin suyolundan firar ederek, Hindistan'ın Gücerât eyaletine tabi' Ahmedâbâd kasabasına, sonra deniz sahili bulunan Kambayet ve daha sonra da Hümâyûn Şah'ın takibatından kurtulabilmek ümidiyle bir yelkenle Div adasına firar etti. Hayatı kurtulmuş, fakat bütün ümitleri mahvolmuştu. Hümâyûn bu muvaffakiyetini Bahadır ile müttefikten isyan eden ahalinin ileri gelenlerini de kılıçtan geçirerek Gücerât'ın makarr-ı hükümeti olan Çampanir'e doğru yürümele itmâm etti.

Bu kasabanın bir tarafı ormanlarla bitişik olduğundan, ahali kaleyi tahkim etmişler ve Hümâyûn'a teslim olmak istememişlerdi. Hümâyûn kasabayı bir müddet muhasara etti. Ormanlardan kale içindekilere yetiştirilen erzakı men'e muktedir olamayacağını anlayınca, bir gece kaleyi bir taraftan bombardıman ettirdi, diğer taraftan üç yüz askerle kalenin duvarlarına iri çiviler çaktırarak, yukarıya tırmanmak için sunî bir merdiven vücuda getirdi. Bundan sonra ufak bir hücum kaleyi açtırmak için kâfi gelmişti. Askerini içeriye aldı. Kendisine dehâlet eden İhtiyar Han ile akrabası müstesna olmak üzere bütün Gücerât askerini kılıçtan geçirerek, ele geçirdiği emvâl ve ganaimi askerlerine taksim etti.

Adaya firar eden Bahadır Şah kendi kumandanlarından olan İmadü'l-mülk'ü Ahmedâbâd kasabasına göndererek talini tekrar sınamak istedi. Fakat yine hezimetle neticelendi. Bundan sonra Hümâyûn, Mirza Askerî'ye Ahmedâbâd'ın idaresini terk ederek, Gücerât'ın fethine teşebbüs etti. İstila ettiği yerleri Çağatay Beyleri'ne terk ederek Burhanpûr'a doğruldu. Fakat Mirza Askerî ile Şir Han'ın tekrar isyan ettiklerini bu sırada haber alarak işgal etmiş oldukları Ekre kasabasına dönmeye mecbur oldu.

Hümâyûn Şah'a karşı, Hindistan taht ve tacını elde etmek için çırpınan öz kardeşleriyle, evvelce ataları Hint de saltanat sürmüş olan Afgan Şehzadeleri beyninde ittifak hâsıl olmadığından, Hindistan'ın her tarafında isyan ve ihtilâl ateşleri alevlenmeye başlamıştı. Bu ateşi körüklemekten halî kalmayan Hindu Râcâlar da müstakil arazi ve ülkelerinde Hümâyûn Şah'ın aleyhinde dolap çeviriyorlardı.

Hümâyûn'un pederi ve Hindistan'ın ilk fatihi merhum Babür Şah, mecbûl bulunduğu büyüklüğü daima kılıcına ser-fürû edenleri affetmekle göstererek tarih nokta-i nazarından pek büyük hata etmişti. Vaktiyle son derece zaaf ve inihilâle uğrayan Râcâlarla Hindistan ümerâsını ve ellerinden saltanatlarını aldığı Afgan Şehzadeleri'ni az insanı fakat pek makul bir tedbire tabi' tutsaydı, vefatından sonra Hindistan tacına -kendi oğluna karşı- bu kadar eller kalkmazdı.

Görülüyor ki, Babür Şah mütemayiz olduğu deha ile beraber, siyaset ve idare hususunda az çok zayıf damarlara malikti.

Hümâyûn Şah, pederinin vefatından sonra bir hafta olsun rahat yüzü görmedi. Mütemadî suret de saltanatının, hatt-ı hayatının düşmanlarıyla çarpışmaya mahkûm olmuştu. Tâli'nin yardımsızlığı günden güne Hümâyûn'un karşısına, hiç ummadığı, hatır ve hayaline getirmediği adamları düşman diye çıkardı.

Hindistan'da bir anarşi başladı. En sevdiği kumandanlarının gayr-i muntazır ölümleri zavallı İmparator'un felâketini taz'if ediyordu.

Cesaret ve şecaatine pek çok güvendiği serdar Sultan Cüneyd Barlas'ın bir gece ansızın kalp illetinden vefat etmesi, Hümâyûn'un felaketini itmâm etti. Kederinden yataklara düşmüştü.

Hindistan hududunu Afganlılar'ın hücumlarına karşı var kuvvetiyle muhafaza eden bu cesur kumandanın vefatından sonra, yerini tutacak meydan eri de kalmadığından Afganistan'da bulunan Hümâyûn'un ortanca kardeşinin hücumu tabiatıyla kolaylaştı.

Hümâyûn altı hafta kadar hasta yatağında kaldı. Az çok iktisâb-ı afiyet eder etmez, tekrar ayağa kalkarak, düşmanlarıyla vuruşmaya devam etmiş ise de, bilâhâre hayatını da tehlikede görünce hasımlarının hücum ve tahribatından bir derece azade kalan Bengâle eyaletine aile ve maiyetiyle şitâb etmek istemişti. Fakat o esnada şiddetli yağan Hindistan yağmurları ortalığı çamur deryasına çevirdiğinden, Hümâyûn Şah askerini güçlkle Ganc Nehri'ne götürdü. Bu sefer nehrin öbür yakasına geçmek için köprüsüzlük felaketine maruz kaldı. En nihayet hayvanlarıyla geçmeye karar vererek evvela kendisi atını sürdü. Bir ordu onu takip etti. Fakat pek az geçmişti, Bahar ve Patnâ dağlarından coşup gelen çılgin bir selin akûr savletleri askerini birer birer boğdu. Yalnız kendisi kurtuldu. Ganc'ın ötesinde felaketle meşbû' ümidi, tahtı, hatt-ı hayatı mahvolmuş bir hükümdar kalmıştı.

Bengâle'ye bir serseri gibi girdi. Kendisini tanıttı. Ona ümit verdiler, çok geçmeden yeni, ziy-i hayat bir ordu kaynakı. İptida Bengâle'yi Türkler'den ileri gelenlere terk etti. Ve sonra vustâ-yı Hint'e koştı. Çünkü felaket zamanında Afganistan'daki kardeşi Kamran Mirza Meydanı boş bulmuş, Hindistan'a yürüyüş ederek Dehlî ve Agra'yı zapt etmiş ve müteakiben başına taç koyarak kendisini şah ilân eylemişti. Afgan Şehzadeleri'nden Şir Han da kendisine sultan dediriyordu.

Hindistan bir tâife-i mülûk ile dolmuş, mütegalibenin ihtiraslarına vasî' bir zemin olmuştu. Bir aralık, Hümâyûn kardeşlerine galebe çalmış ve onları öldürüvermekten sarf-ı nazar edip bilcümle hatalarını bağışlamıştı. Çok geçmeden, nankörlük ettiler, yeminlerini çiğneyerek Lahûr'a hücum ve orayı makarr-ı hükümet ittihaz eylediler. Afganlı Şir Şah Bengâle'yi zapt etti, yerli Râcâların servetleriyle bilcümle mücevherlerini gasp ederek askerini çoğalttı ve Hindistan'ın sair eyaletlerini zapta kalkıştı. Hümâyûn'un mukâbelesi kardeşlerinin ihaneten düşmana iltihaklarıyla akim kaldı. Bu muharebe de Hümâyûn, hayatını Sind Hükümdarı'na iltica ederek kurtarabildi. Nail olduğu imdat ve muavenet sayesinde Hümâyûn Şah Eçe tarihiyle Sehvân'a gitti. Düşmanları tekrar her taraftan ihata ve muhasara ettiler. Muhasara içinde kalan Hümâyûn Şah'ın ordusu kaht içinde kendi hayvanlarının etiyle geçinmek mecburiyetinde kaldılar. Bu felaket üzerine Hümâyûn'un diğer bir düşmanı Hüseyin Argun Mirza amcazadesi Yedigâr Mirza ile müttefikten Hümâyûn üzerine hücum ettiler. Hümâyûn'un askeri hem kahttan hem de karşılarna yeniden çıkan hasmının kin ve intikamından kurtulmak ümidiyle velinimetlerini yalnız bırakarak dağıldılar. Tek başına kalan Padişah öteye beriye firar eden

Türkleri bir Çapar -Çağatay Türkçesi’nde bu kelime postacı ve haber ve mektup götüren kimseye ıtlak olunur. -Cı vasıtasıyla etrafına toplayıp, Marvar ve Maldiv Râcâsına iltica etti. Râcâ’nın hududuna varıncaya kadar Hümâyûn uzun bir yolculuk ihtiyâr etmiş ve günlerce susuz, ıssız çöllerden geçmişti. Fakat Râcâ, Padişah’ın düşmanlarını kuvvetli gördüğünden, Hümâyûn’u yanına sokmadı. Bî-çare İmparator bu defa Sind tarikiyle Evküt vilayetine geçti. Felaket esnasında müşarünileyhin bütün ailesi de beraberinde bulunuyordu. Zavallılar önlerinde ucu bucağı olmayan bir çöl ve arkalarında Maldiv askerleri gece, gündüz, aç, susuz ilerlediler. Bircümle hayvanları telef olmuştu. Hümâyûn en sonra arkalarından yetişen putperest askerlerine karşı yirmi zabitiyle erkekçesine meydana atıldı. Kumandanlarını katletti. Askerleri firara başladılar. Bıraktıkları birçok ester, bargir deve ihtiyaçlarını tehvîne yaradı. Bu tükenmez yolculuk esnasında susuzluktan Padişah’ın maiyetindekiler çıldırıp ölmüşlerdi. Böylece günler geçti. Ve bilâhâre Padişah kendi üvey validesine dehâlete mecbur oldu. Üvey validesi elinden geldiği kadar teveccüh ve ihtiram gösterdi. Hümâyûn, validesinin kasrında biraz rahat yüzü görmüştü. Bir gün sarayın cariyeleri içinde Hamide namında güzel, tombul bir kızı görerek kim olduğunu sordu. Hümâyûn’un kardeşi Hindal Mirza’nın mualliminin kızı olduğunu anladıktan sonra onu validesinin rızasıyla tehhül etti.

Aradan çok geçmeksizin dünyaya bir erkek çocuğu geldi. Bu sırada Padişah Amr Kut Râcâsı’nı ziyarete gitmişti. 1542 Efrenci senesinde doğan bu çocuğun adını Hümâyûn Şah Ekber koydu. Rivayete nazaran Padişah bu müjdeyi aldığı zaman yanında bir çıkın miskten başka bir şey yoktu. Çıkını bıçağın ucuyla yırtmış, bir kısmını maiyetine dağıttıktan sonra gerisini müjdeyi veren zata vererek: “Allahım, bu çocuğun ismini, şöhretini misk kokusu gibi Hindistan’a, dünyanın her tarafına neşr et.” Duasını etmişti. Bundan sonra Hümâyûn pek az askeriyle tekrar bir harbe girişmek istedi. Fakat bunu da hezimetle neticelendirmek için Şeyh Ali ve Munim Han namındaki kumandanlarının ölümü bir sebep oldu. Kendisinden evvelce yüz çevirmiş olan Bayram Han Hümâyûn’a bu mağlubiyet sırasında iltica eylemiş ve kusurlarının affını rica etmişti. Fakat her şeye rağmen ikinci Hint İmparatoru’nun tali’i hemen her gün biraz daha sönüyordu. Çünkü kendisini düşmanları her yerde mağlup etmişlerdi; saltanat müddeîlerinin eline geçmeyen bir tek ülkesi bile kalmamıştı. Artık felakete baş başa geldiğini kendisi de anlayan Padişah maiyetiyle beraber Afgansitan ve Semerkand tarikiyle İran’ın Meşhed şehrine ve oradan da Kazvin’e doğru giderek işi tesadüfün sevkine terke karar verdi.

O esnada İran Şahlık makamını işgal eden Safeviyye Hanedanı'nın ikinci hükümdarı Şah Tahmasp ise bu Hint İmparatoru'na karşı tarife sığmaz derecede âsâr-ı teveccüh ve mihmannevâzî gösterdi. Hümâyûn'un bilcümle emirlerine imtisâl ve arzularını icrâ için umûm İran valilerine tekrar tekrar tahrirat göndererek Hümâyûn'u cidden kendi iltifatına minnettâr eylemişti. Vekâyii-i siyasiyyeyi takip eden kimselerce, Hümâyûn'un bu zarureti ihtiyarı aşikâr idi.

Kendisini karşılayan İran ricâli felaket ve meşakkatlerini unutturacak vesileler aradılar. Ve Hümâyûn'un o sırada yaylaya çıkan Şah Tahmasp'a gönderdiği sefiri de pek büyük iltifatlar gördü. Bayram Han bir davetnâme ile avdet etmişti. Hümâyûn icabet etti. Ve İran Şahı tarafından kendisine layık bir hüs-n-i kabul gördü. Bu mülakat kendi tahtını istirdâd için de bir yoldu. Acem ve Avrupa müverrihleri bu mülakatın Hümâyûn üzerinde bıraktığı izleri Şîlîği biliriza kabul etti diyecek kadar mübalağalı bir suret de tasvir ettiler. Hâlbuki Hint müverrihlerinin iddiaları daha makul idi. Çünkü ebedî bir muahededen bahsediyorlardı.

Hümâyûn, İran'da bulunduğu müddet esnasında Hindistan Hükümdarlığı tamamıyla Afgan Şehzadeleri'nden olan Şir Şah'a intikal etmiştir. Bunların evlatlarına bu hanedanın büyük atalarının adı Sur olduğu cihetle Surî denilir.

Bunlar 1540 senesinden itibaren 1556 sene-i efrençiyesinin nihayetine kadar on altı sene icrâ-yı saltanata muvaffak olabildiklerinden Şir Şah, Selim Şah, Muhammed Şah Adilî namında ancak üç padişahları gelebilmiştir.

Hint müverrihleri, mezkûr aileden yetişen birinci hükümdar Şir Şah'ı nankör, gaddar, hain ve desiseci olarak kaydetmişlerse de, Avrupa müverrihleri bu iddianın aksini iltizam ederek müşarünileyhin son derece zekâ sahibi olduğunu ve ufak bir memuriyetten dirayeti sayesinde kumandanlığa, valiliğe terfî ede ede, en sonra hükümdarlık derecesini ihrâz etmiş bir dahî bulunduğunu söylerler. Selim Şah'ın adil ve umranı sever bir zat olduğunun fukara ve seyyâhîn için yaptırdığı muntazam şoseler, konaklar, hanlar şahidi olduğuna ve bezl ve bahşişte emsâlsiz olduğuna, Adilî'nin de son derece şehvetperest, ten-perver ve cahil yaşadığına aynı müverrihler kaidirler.

En sonra Şah Tahmasp, Hümâyûn ile Kandahar'ı İran'a -ileride- terk etmek şartıyla hafî bir muahede akd etmiş, maiyetine, İran'ın şecaatle maruf Sistan askerlerinden on iki bin atlı vererek Afgansitan'a¹ göndermişti. İran'da

¹ İran'daki Selâtin-i Safevîyye menfaat-i siyasiyelerini temin için Şîlîği ziyadesiyle tervic etmişlerdir. Ve bu propaganda neticesinde Türk ve İranîler arasında daimî muharebât birbirini veli etmiştir. Bugünkü münevver nesil itihâd-ı İslâma en birinci darbe olan bu iftirâki tenkit

kaldığı müddet esnasında Kızılbaşlar ile ülfette bulunan Hümâyûn'a, Kızılbaş askerleri de candan muavenet etmek de kusur etmediler. Evvela Kandahar'ı ve müteakiben Afgansitan'a tabî' ve Hümâyûn'un kardeşleri elinde bulunan diğer memâliki açtılar. Hümâyûn Şah Kandahar'ı İran Devleti'ne terk etti.

Hümâyûn Şah'a terfîk edilen İran asâkirinin kumandanlığı, İran'ın Kaçar kabilesine mensup Budağ Han'ın uhdesinde takarrur etmişti. Hümâyûn Afganistan'ı kâmilten fethedip ailesiyle sekiz yaşındaki erkek evladı Ekber'e kavuştuktan sonra, Budağ Han'ın yiğitlik ve hıdemâtına mükâfaten kendisine bir çift murassa apoletle bir murassa başlık bahş ve ihsan etti. Mezkûr hediyelerin kıymetini bazı müverrihler bir milyon lira tahmin etmişlerdir ki, Hümâyûn Şah'ın sehâ ve semâhatının yüksekliğini gösterebilir. Hümâyûn, Bedahşan ülkesini Süleyman Mirza'dan, Gaznin eyaletini Hindal Mirza'dan, Kandahar ile sair Afganistan vilayetini Mirza Askerî'den istirdâd ettiği gibi Belh şehrini de Özbek Beyleri'nden geri alarak 1545 sene-i mesihyyesinde Afganistan'dan sayısız bir kuvve-i askeriyeye ve debdebe ve ihtişamla Kızılbaş kumandanlarını Afganistan hududundan geçirip yeniden Hindistan üzerine yürüyüş etti. Afganistan'a kendi maiyeti erkânından valiler ve beyler tayin etmiş ve cümlesine vali-i umûmî olmak üzere, felâket zamanlarında kendisine son derece yâr ü yaverlik eden Bayram Han'ı nasb eylemişti.

Padişah'a evvelce hiyanet ve isyan eden Kâmran Mirza ile ona benzer ekâbir ve ayan, Hümâyûn'un kahrâne hazırlıklarını görünce, cümlesi izhâr-ı itaat ettiler. Hümâyûn da lütfünü ve atıfetini esirgemedi. O sırada bir emirnâme-i umûmî isdarıyla siyasî mücrimlerin bilcümle kabahatlerini af ve Hindistan'daki rüesâ ve ekâbir'in kendisine iltica ve dehâlet etmeleri esbâbını tehiyye eyledi.

Hümâyûn'un kardeşleri olup, kendisine tarif kabul etmez derecede defaatle hiyanetler eden Hindal ve Mirza Askerî dahi yaşlı teyzeleri vasıtasıyla Padişah'a arz-ı dehâlet ve inkiyad etmek suretiyle mazhar-ı af ve iltifat şehriyarî oldular. Mirza Askerî Kâbe'ye gitmek istedi. Fakat yolda vefat etti. Padişah, Keşmir ve Nilâb vilayetleriyle Pencâp eyaletini de zapt etti. O sırada Hindistan'da Muhammed Şah Adilî'nin mezalim ve ta'diyatından bî-zar olan Hindistan ileri gelenleri gizlice mektuplar göndererek bir an evvel mağsûb

etmektedir. Filhakika bu itirafı icap eden acı hakikatlerden birini teşkil eder. Bir alamet-i farika olmak üzere Safevîler askerlerine kırmızı renkli külâh veyahut sarık giydirdikleri cihetle müverrihler onları kızılbaş namıyla yâd etmişlerdir. Alamet-i mezkûre, Şîlik mürevvicleri tarafından vücuda getirilmiş olduğundan, o günden bu ana kadar kızılbaş kelimesi de Şîilere âlem olmak üzere zikrediliyor ki, esas itibariyle doğru değildir.

saltanatını istirdâda davet ediyorlardı. Her türlü muavenette bulunacaklarını temin etmeleri üzerine, Padişah serdarlarını önden her tarafa sevk etti ve müteâkiben ordusuyla beraber kendisi de Dehlî'ye muvasalat ederek Sur Hanedanı'nı mahvetmek suretiyle Hindistan taç ve tahtını tekrar ele geçirdi. Saltanatını elde eden Padişah yeni ve görülmemiş bir adalet ve refah devresi açtı. Tahribe uğrayan kalelerle, yolları, köprüleri yeniden yaptırdı. Muharebeler esnasında kendisine sadakat ve fedakârlık ibrâz edenleri taltif ve her kumandana bir malikâne verdi. Mektepler yaptırdı. Sebilhaneler, tekkeler, hastahaneler, yetimhaneler açtı. Fukaraya elbise, yiyecek, para dağıttı. Kapısını, halkın müsted'ayât ve istirhamâtına karşı açık tutuyordu. Payitaht olan Dehlî'yi fevkalade bir suret de imar ederek müteaddid saraylar inşa eyledi. Dağlardan, pınarlardan kasabalara leziz ve tatlı su isale etmek suretiyle ahalinin hayır dualarını kazandı. Ulemayı sarayına celp ederek cümlesinin senâ ve sitayişlerine mazhar oldu. Pederi tarafından vaktiyle idare-i memleket hususunda tanzim olunan kanunlarla nizamâtı yeni baştan tadil ve tamim eyledi. Memurin-i inzibatiyye ile kuvâ-yı askeriyyesini Hindistan'ın bilcümle eyalet ve vilayetine taksim ederek, hudutlarının tahkim ve tersinine son derece çalıştı. İran Şahı ile münasebat-ı hasene ve samimiyyede bulunmak üzere nezdine daimî ve muvazzaf bir elçi tayin etti.

Hindistan'daki Şîilerin gönüllerini yapmak için her vilayet de kendilerine imtiyazat-ı mezhebiyye bahş etti, Hazret-i Hüseyin'in matemini icrâ etmek için Hüseyiniye namıyla tekkeler inşa ettirdi, tahsisat bağlattı. İleri gelenlerini maiyetine alıp memleket umuru hakkında reylerini alırdı.

Hümâyûn'un büyük ve karışık bir maziden sonra sürmeye başladığı bu asayiş ve refah hayatı çok devam etmedi. Feci bir kaza her şeyi bitirdi. Bir gün, Dehlî kalesinin duvarına yakın bir yerde otururken Padişah ezan sesini duymuştu. Namaz kılmak için kalkmaya hazırlanırken elini uzattığı değnekle beraber yuvarlandı. Şairin *Hümâyûn Padişah ez bam uftad* mısraıyla göstermek istediği 963 senesi Rebiü'l-evvelinin yedinci Salı günü mütemani bir ihtiras fırtınası içinde çırpınmış büyük bir ruhun teslim tarihi oldu.

Hümâyûn Şah'ın Ahlâk ve Etvârı

Müşarünileyh, güler yüzlü idi ve intikamı sevmezdi. Affı kine tercih ederdi. Eli açık olduğundan, bezl ve bahşişi çok severdi. Felaketi esnasında bir gün bir fakire verecek bir şey bulamadığından kürkünü soyunmuştu. Ays u tarabı,

musikiyi, mübâhisât ve münazarât-ı ilmiyyeyi çok severdi. Ulemâyı, şairleri, riyaziyunu huzuruna çağırır ve müzakerelerini dinlemekten mütelezziz olurdu.

Haremsarayında bulunan hanımların terbiyelerine pek ziyade düşkün idi. Onlara güzel darb-ı meseller, şiirler, manzumeler ezberlettirerek hüsn ü ânlarını tenvic ederdi. Kadınlarla -kadeh-peyma olduğu anlarda- müşâ'areyi pek severdi.

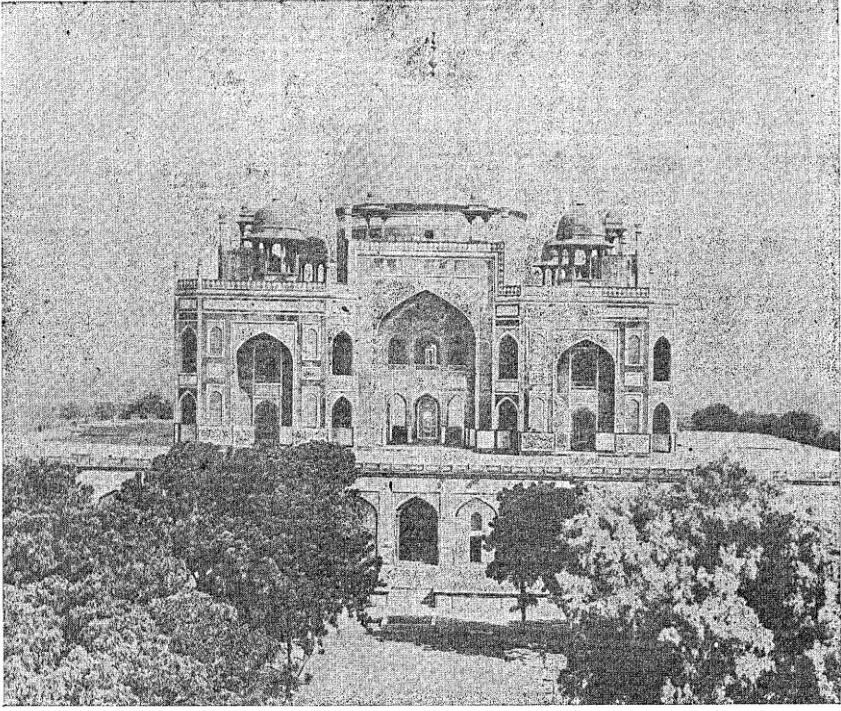
Cevher takınmayı, iyi elbise giymeyi, süs ve tuvalet yapmayı da levâzım-ı nezâket ve ziynet bilirdi. Babası, küçüklüğünde Hümâyûn'u ziyadesiyle sevdiğinden, kulaklarını deldirip, küpe geçirmişti. Müşarünileyhin kulaklarındaki küpeler, yekpare zümrüden olup kıymetleri elli bin lira tahmin edilmişti.

Bir siyaset takibi hususunda, yeni padişahlığı esnasında bir az ihmal göstermiş ise de, felakete uğradıktan sonra, tecrübesi fevkalade artmıştır.

Asayiş zamanlarında, yemek içmeyi, keş ü güzârı, ayş u istirahatı hep muntazam bir program dâhilinde icra eylerdi. Güç ve yürüyüş zamanlarında ise intizam aramazdı.

Hümâyûn pek ziyade mütevazı idi. Kebir-i ancak kendi derece-i asaletinde bulunanlar için saklardı. Meziyetsiz bir adamla çok görüşmezdi. Meclisi daima ulemâ ile dolu bulunurdu. Bilmediğini öğrenmekten sıkılmazdı. En iyi manzumeleri ezber okur, ekseriya konuştuğu sırada sözlerini ayet, hadis, darb-ı mesel ve şiirler ile tevşih ederdi. Onun en ziyade takdir ettiği şey bedâheten şiir söylemek idi. Kendisine güzel bir şiir takdim eden her şairin ağzını inci ile doldurur, kürk ve şallar giydirdi. Adâb-ı muaşerete pek hürmetkârdı. Çok dinler, az söylerdi. Müddet-i hayatında yavaş konuştuğuna tesadüf edilmemişti.

Hümâyûn riyâziyyat ile ilm-i nücûma hususî bir ehemmiyet vermişti. Seyyare namına kasrında yedi köşk inşa ettirmişti. Bunların ayrı ayrı günleri vardı. Mesela Hümâyûn Cumartesi günlerini Zühal Köşkü'nde geçirir; yevm-i mezkûrda rüesâ-yı ruhaniyyeyi, emlâk sahiplerini, münecimleri, riyaziyûnu, çiftlik eshâbını, tüccarı huzuruna kabul ederdi. Pazar günleri Güneş Köşkü'nde oturur; Râcâları, nevvâbları, şehzadeleri, valileri, ulema ve üdebâyı huzuruna alırdı. Pazartesi günleri de Ay Köşkü'ne gider; sefirleri, elçileri, seyyahları, etıbbayı kabul ederdi. Salı günleri Meric Köşkü'nde geçerdi; o günde huzuruna serdarları, kumandanları, büyük zabıtları, pehlivanları alırdı.

«ہایون شاہ» کڈ دہلی شہری خارچندہ کی مزارى

Çarşamba günleri Müşterî Kasrı'na hasır edilmışti; muallimler, vüzerâ, vükelâ, meşhur âlim ve edipler, muharrirler, devlet müsteşarları o gün huzura çıkardı. Perşembe günlerinde de harem dairesindeki Utarid Köşkü'ne geçer ve etrafına ziraî sarraflarla muktesidleri, eczacıları, hükemâyı, hususî adamlarını, musahiplerini toplardı. Cuma günleri Zühre namına yapılan müzeyyen, muhteşem kasır da yalnız zevk u taatla meşgul olurdu. Cuma günleri öğleye

kadar dua ve niyaz öğleden sonra zevk ü saz saatleri başlardı. Harem dairesindeki zevceleri, cariyeleri, kadın çalgıcıları, rakaseler etrafına toplanır... ayş u izâm başlardı. Hümâyûn Şah aynı zamanda gayet mutaassıp idi. Allah'ın ismini abdestsiz ağzına almazdı.

Sadrazamı olan Bayram Han Şî mezhebinde velinimetine, son derecede sadık bir zat idi. Padişahın da en samimi sevgililerinden biri idi. Vükelâsı içinde pek teklifsizce harem dairesine gidip görüşen yalnız bu zat olabilmişti.

Hümâyûn'un Şîlikle ittihâmı Bayram Han'a karşı izhar ettiği bu muhabbetten doğmuştu. Hâlbuki Hümâyûn'un vezirine muhabbet ve meveddeti ancak kendisine felâket günlerinde göstermiş olduğu sadakatin bir karşılığı idi. Hümâyûn Şah Şî değıildi. Kendisi her ilme az çok vakıf idi, gayet güzel şiirler de söyledirdi. Bedâheten söylediğı ebyâtın büyük bir kısmı şimdiye kadar Hindistan şuarası arasında bile zebânzeddir. Hayatının yirmi beş senesi muharebât ve mücadelât ile mütebâkisi sebâvet ve hükümdarlıkla geçmiş ve vefatından sonra Dehlî'nin haricinde kendisi için yaptırdığı muhteşem türbesine defnedilmişti.